

ГЕНЕЗА РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ПРОГРАМ США

Мироненко В. В.,

кандидат технічних наук,

Центр воєнно-стратегічних досліджень

Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

ORCID ID: 0000-0003-0236-4134

slavik_kiev@ukr.net

У статті досліджено основні етапи розвитку ракетно-ядерних програм Сполучених Штатів Америки з моменту їх розробки і по сучасний період. Під час дослідження використано загальнонаукові методи дослідження, також логічні методи та емпіричні методи. Зокрема використано історичні методи наукового пізнання, порівняльні методи, методи дедукції та індукції, здійснено історичну реконструкцію та аналітичну інтерпретацію розвитку ракетно-ядерних програм США. Представлені головні чинники, які впливали на особливості різних етапів формування та розвитку ракетно-ядерних програм у різноманітні періоди правління республіканців і демократів. Показано основні характеристики етапів розвитку ракетно-ядерних програм у північноамериканських воєнних доктринах за періоди домінування різноманітних політичних ідеологій. Особливу увагу акцентовано на періодах президенства президентів Демократичної і Республіканської партій, відмінності у розвитку цих програм. У статті обґрунтовано, що розвиток американських ракетно-ядерних програм є складною і важливою науковою проблемою з огляду на присутність у США статусу найбільш потужної держави у світовій політиці. Обґрунтовано, що даний фактор є одним з основних причин впливовості у світових політичних процесах в умовах постбіполярного розвитку міжнародних відносин. Доведено, що динаміка розвитку ракетно-ядерних програм США проходила під впливом безпекових чинників, які формувалися у процесі загострення міжнародних відносин із державами, що мають ядерний потенціал, намагаються впливати на світову політику, а також в умовах посилення боротьби з міжнародним тероризмом. Показано, що на сучасному етапі, у порівнянні з початковим періодом, критерій стримування є основоположним у ракетно-ядерній політичній доктрині США, з причин докорінної трансформації американської воєнної доктрини.

Ключові слова: ракетно-ядерна програма, міжнародна безпека, міжнародна політика, «холодна війна», національна безпека.

Актуальність теми. Розвиток ракетно-ядерного озброєння та його застосування у політиці і міжнародних відносинах наразі виступає краєугольним каменем сучасної геополітичної архітектури. Сучасна геополітика ґрунтується на пошуку компромісів між провідними державами світу на предмет впливу у різних світових регіонах і тому наявність ракетно-ядерного потенціалу дедалі більше стає аргументом у переконливості власних політичних інтересів. Водночас етапи розвитку ракетно-ядерних програм у різних державах характеризуються відмінними тенденціями, що засвідчує історія цих програм останнього півстоліття. У цьому контексті розвиток американських ракетно-ядерних програм є актуальною науковою проблематикою з урахуванням наявності найпотужнішого ракетно-ядерного потенціалу у США та найвищого ступеня впливовості у світових політичних процесах, що має безпосередній вплив на українську зовнішню і внутрішню політику.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження розвитку ракетно-ядерних програм США здійснювалося в основному зарубіжними науковцями, поодинокі українські напрацювання характеризують окремі етапи розвитку даної політики. Серед таких досліджень виділяємо роботи С.П. Галаки, Д.С. Крисенка, А.І. Кудряченка, О.В. Потехіна та інших. Проте зарубіжні дослідники, такі як J. Lonquest, D. Winkler, J. Haynes, H. Klehr, R.D. Putnam приділили значну увагу американським ракетно-ядерним програмам, їх характеристикі та окремим етапам розвитку. Водночас недостатньо дослідженими залишаються особливості розвитку американських ракетно-ядерних програм у контексті їх поступової і системної генези при зміні політичних сил та зовнішньої і внутрішньої політики США.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є характеристика етапів розвитку ракетно-ядерних програм США, завданням статті є визначення чинників впливу на динаміку розвитку даного воєнно-політичного інституту.

Виклад основного матеріалу. Сучасні політичні процеси у сфері міжнародних безпекових відносин представлені концептуалізацією ядерного стримування (nuclear deterrence), яка виступає основою взаємодії між провідними ядерними державами – Росією і США, Північною Кореєю та іншими ядерними державами. Як зазначають дослідники, у найзагальнішому сенсі під ядерним стримуванням слід розуміти загрозу нанесення ядерного удару по опоненту з метою запобігти вчинення будь-яких дій з його боку або, навпаки, примусити його до вчинення дій, які він не хотів би робити (The Oxford English Dictionary). Компоненти політики ядерного стримування присутні у військових доктринах як ядерних держав «Другого плану» (Британія, Франція і КНР), так і нелегальних ядерних держав (Індія, Пакистан, Ізраїль, КНДР), з урахуванням того, що на офіційному рівні ці країни не завжди використовують термін «ядерне стримування» (Фененко, 2020).

З урахуванням того, що ракетно-ядерні програми формувалися у політичних доктринах провідних країн світу під час Другої світової війни у контексті формування оборонних доктрин, потрібно звернути увагу у першу чергу на історичні закономірності міжнародних відносин. Такими закономірностями вважаємо відповідні історичні умови періоду 1940-х років – розгортання так званої «холодної війни» та формування біполярної моделі міжнародних відносин, формування концепції гегемону у зовнішній політиці США, а також тенденції щодо поширення світової соціалістичної революції СРСР. Отже, у цьому контексті потрібно відзначити, що провідними суб'єктами міжнародних відносин із використанням фактору ракетно-ядерної політики у середині XX століття стали такі держави, як США, Росія, Велика Британія, Франція та Китай, тому аналіз історії формування ракетно-ядерних програм у цих країнах має основоположне значення з огляду на вплив зазначених держав на світову політику.

Історія ракетно-ядерної політики почалася в Сполучених Штатах Америки. Розробка ракетно-ядерних озброєнь почалася ще в грудні 1941 року в рамках проекту S-1 під керівництвом А.Х. Комптона, лауреата Нобелівської премії з фізики 1927 р. У серпні 1942 р. політика по розробці ракетно-ядерного озброєння у політиці американської адміністрації вирішено надати більший масштаб, для чого був створений Манхеттенський інженерний округ, який увійшов в історію під іншою назвою – Манхеттенський проект. Очолили проект фізик Р. Опенгеймер і генерал Л. Гровс. Велика частина робіт була завершена в травні-квітні 1945 р., і перше випробування під умовним позначенням Trinity було проведено вже 16 липня. В ході нього була підірвана перша американська атомна бомба – Gadget. Ще дві – Little Boy і Fat Man (залишок з трьох бомб першої партії) будуть підірвані в вересні 1945 р. над Японією (Щекин, 2021).

Форсування розвитку ракетно-ядерних програм у США було зумовлено відповідними геополітичними факторами. Погоджуємося з що у післявоєнний період на євроатлантичному просторі склалася нова геополітична обстановка, яка не гарантувала безпеку та стабільність для всіх країн. Виникли військові конфлікти і нові загрози, з якими світовій спільноті слід протистояти спільно. Почався пошук ефективної і оптимальної організації для забезпечення безпеки і стабільності (Буденный, 2018).

З середини 1940-х і до серпня 1949 р зберігалася американська атомна монополія, а потім – величезна якісна і кількісна перевага стратегічних ядерних сил США. Водночас Вашингтон не міг реалізувати цю перевагу в сфері практичної політики: атомна зброя та засоби її доставки були тоді все ще занадто недосконалі. Не дивно, що відразу після Хіросіми в Пентагоні задумалися про поліпшення засобів доставки новознайдені надзброї. Роботи в цій сфері пішли за двома напрямками. По-перше, була зроблена спроба удосконалити вже наявну конструкцію В-29. У червні 1947 в повітря піднявся бомбардувальник В-50, який відрізнявся від свого попередника більш потужними двигунами «Пратт-Уїтні» R-4360-35, які розвивали потужність до 3500 к.с. Проте В-50 так і не став повноцінним міжконтинентальним бомбардувальником. Всього було випущено 79 таких машин, багато з яких були перероблені під літаки-розвідники, навчальні літаки і т.д. (Колов, 1999). По-друге, у другій половині 40-х років ХХ ст. в США був створений перший стратегічний бомбардувальник з міжконтинентальною дальністю – В-36 (Батюк, 2016).

Протягом усього перебування при владі Президента Г. Трумена (1945-1953 рр.) американська ракетно-ядерна програма залишалася у центрі уваги політики Вашингтона. Неухильно скорочувалася фінансування НДДКР в області створення ракетної техніки. Так, в грудні 1946 року військово-міністерство скоротило витрати ВВС на ці цілі більш ніж на 50%, з 29 млн дол.: до 13 млн дол. У результаті до липня 1947 р. ВВС були змушені ліквідувати 14 своїх дослідницьких проектів в цій сфері (Lonnquest, Winkler, 1996). А загалом загальна кількість ракетно-ядерних проектів в сухопутних військах, в ВПС і ВМС скоротилася з 40 в липні 1945 р до 16 в березні 1950 р. Але навіть ці обмежені ресурси Пентагон не зміг використовувати ефективно через суперництво між видами збройних сил: сухопутні війська, авіація і флот здійснювали свої власні ракетні програми, що неминуче вело до розпорошення сил і дублювання програм (Haynes, Klehr, 1999; Батюк, 2016).

У розглянутий період в США сформувався механізм взаємодії різних відомств з питань ядерної політики. Ключову роль в цьому зіграв прийнятий в 1947 р. Закон про національну безпеку (National Security Act), який передбачав створення Ради національної безпеки і Центрального розвідувального управління, яке мало представляти щорічний звіт про стан радянських ядерних сил (National Security Act, 1947). Однак дослідження показують, що вибудована в США система залишала можливості для маневрування і нюанси її функціонування варіювалися від президента до президента, так що особистості Трумена і Ейзенхауера не менше важливі для аналізу ракетно-ядерної політики, ніж, наприклад, особистість Сталіна. А важливі вони перш за все тому, що вибір з спектру варіантів, який надає міжнародна система, лідери держав здійснюють на основі суб'єктивної оцінки ризиків і можливостей, а також на основі суб'єктивного розуміння ними національного інтересу. Отже, роки атомної монополії сприймалися американською стороною як час можливостей, які не можна упускати. Звідси бажання цю монополію продовжити і спроби спертися на атомну дипломатію в вибудовуванні відносин з СРСР. Звідси ж і бажання радянського керівництва покласти край американській монополії і припинити спроби США витягти з неї політичні вигоди. Взаємодію наддержав можна розглядати як сукупність дій і реакцій. При цьому потрібно враховувати, що зовнішньополітична взаємодія держав є проекцією внутрішньополітичних процесів. Одним із способів гармонійно зв'язати ці процеси є модель «дворівневої гри» Роберта Патнема (Putnam, 1988), яка бере до уваги, що керівництво держави вживає заходів на міжнародній арені з оглядкою на своє населення і опозицію і з урахуванням необхідності підтримувати свою популярність серед прихильників (Рожановская, 2010).

У подальшому до кінця 1960-х рр. Радянський Союз домігся стратегічного паритету з США, що поставило Вашингтон перед дилемою. Вибір, який був зроблений адміністрацією Р. Ніксона, можна трактувати як адаптацію США до нових реалій, перехід до співпраці держав замість суперництва (що послужило базою для політики розрядки), але він був вимушеним. Одночасно з визнанням паритету адміністрація Ніксона почала робити зусилля по його знеціненню за рахунок якісної переваги США в умовах кількісних обмежень. Матеріальним забезпеченням цієї переваги було, перш за все, нарощування контрсилового потенціалу ядерних сил США. Президент Картер розвивав цей курс, а адміністрація Р. Рейгана доповнила його акцентом на створення широкомасштабної системи ПРО з елементами космічного базування (Веселов, 2010).

Завершення «холодної війни» і зникнення Радянського Союзу в грудні 1991 р. призвели до зсуву пріоритетів в структурі ракетно-ядерної політики США. На передній план виступило контррозповсюдження, яке повинно було стати страховкою на випадок відродження старого суперництва при небажаних для США змінах на пострадянському просторі. Ядерне стримування продовжувало розвиватися за інерцією, оскільки вигляд нового світопорядку та відповідно політичні завдання були не визначені. В контрстримуванні був вироблений новий підхід до ПРО, що повинно було служити додатковою страховкою. Прот вже у другій половині 1990-х рр. пріоритетом ракетно-ядерної політики стала протидія процесам поширення ракетно-ядерних озброєнь і засобів їх доставки, а також створення регіональної ПРО. При цьому пріоритети створення ПРО стали предметом внутрішньополітичної боротьби. Адміністрація Клінтона в підсумку була змушена поступитися політичним підходам консервативної опозиції, яка наполягала на необхідності прикриття всієї території США, результатом чого стало підписання президентом «Закону про ПРО 1999 р.» (Бужинский, Веселов, 2018).

Як констатують дослідники, протягом останніх років питання забезпечення ядерної безпеки викликають найбільшу стурбованість у зовнішньополітичній діяльності Вашингтона. І хоча політичне керівництво Сполучених Штатів усіма способами намагається знизити ядерну загрозу й сповільнити розвиток ядерних технологій у світі, «ядерна безпека була й залишається основною проблемою для президента США» (Заява директора Держдепартаменту США Дж. Саллівана, 2013). Сучасна політика США в ядерній сфері визначена Національною оборонною стратегією (2012), Національною військовою стратегією (2011), Національною стратегією боротьби з тероризмом (2011), Стратегією національної безпеки (2010), Ядерною доктриною (2010), а також міжнародними договорами та угодами. Головним її пріоритетом, як зазначається в останній версії ядерної доктрини США (2010), є «запобігання ядерному тероризму і ядерному розповсюдженню» з одночасним продовженням скорочення американського ядерного арсеналу. Також США мають намір зберігати потенціал, достатній для «підтримки стратегічного балансу з іншими ядерними державами, стримування потенційних противників і підтвердження своїх зобов'язань із захисту країн-союзниць» (Николаев, 2010). Хоча стратегічні та воєнно-доктринальні документи США (2010–2013 рр.) допускають превентивне застосування Пентагоном ядерної зброї, пріоритетним напрямом розвитку американських СЯС визначено підвищення акценту на оборону (ПРО), стратегічні високоточні системи у звичайному оснащенні й перенесення «проекції сили» в АТР. Зазначені чинники матимуть вагомий вплив на стратегічний баланс і взаємовідносини з питань ядерного стримування з іншими державами ядерної «тріїці» – Росією та Китаєм (Соболев, 2013).

Становлення «ядерної багатополарності» було лише одним з вимірювань в формуванні нового стратегічного ландшафту в XXI ст. Нові тенденції розвивалися також в технологічній сфері, що знаходило відображення в ядерній політиці адміністрацій Буша-мол. і Обама. У 2002 р. в документах з'явилось поняття «нової тріади», що відображало розмивання граней між ядерною зброєю і звичайним. Прийнята адміністрацією Обама «третья стратегія компенсації» продовжувала цю лінію, в рамках якої розвивалася концепція «швидкого глобального удару» як сполучна ланка між ядерним і звичайними силами і засобами забезпечення ескалаційного домінування США. В цілому ядерна політика США за останні 20 років характеризується високим ступенем наступності в концептуальному плані і матеріальному наповненні, незважаючи на відмінність в риторичі президентів. Загальна мета всіх модифікацій ядерної політики – забезпечення для США свободи рук в системі міжнародних відносин (Веселов, 2018).

У цей період дослідники виділяють три зовнішньополітичних напрямки, які були задекларовані у ракетно-ядерній доктрині. Перший – «забезпечення стратегічного стримування і стабільності при більш низьких рівнях ядерних сил», і доповнює його «досягнення американських і союзницьких цілей оборони в разі невдачі стримування», що визначає відносини з Росією, засновані на взаємному стратегічному стримуванні, розвитку озброєнь і зміні поглядів на можливі способи нейтралізації російського ядерного потенціалу. Саме цей напрям став головним. Другий – «зміцнення регіонального стримування і надання додаткової впевненості союзникам і партнерам США», встановлює союзницькі відносини з НАТО, при яких США займають позицію лідерства. Третій – «запобігання поширенню ядерної зброї та ядерного тероризму», що виражалось у вибірковій протидії країнам, таким, що порушують режим ядерного нерозповсюдження, а також декларована боротьба з ядерним тероризмом. Разом з тим констатуються два воєнно-технічні напрямки ядерної політики 2009-2016 рр (Васильев, Кузнецов, 2017).

Серед них «Підтримка безпечного, надійного та ефективного ядерного арсеналу», який проявлявся в спробі поліпшення характеристик ядерного озброєння, і надання йому більш високої гнучкості у разі перспектив застосування. Також «Зменшення ролі американської ядерної зброї в стратегії національної безпеки США», шляхом переходу від теоретичних основ концепції «неядерного швидкого глобального удару» до реальних випробувань ракетно-ядерних озброєнь та розгортання глобальної системи ПРО США (Department of Defense, 2010).

У період президентства Д. Трампа новий «Огляд ядерної політики» США, як і «Стратегія національної безпеки» (2017) і «Національна оборонна стратегія» (2018), характеризується повною зміною політичних пріоритетів в порівнянні з позицією адміністрації Б. Обама. У той же час для двох «ядерних оглядів» характерна наступність у відношенні планів модернізації засобів ядерного стримування і забезпечує їх інфраструктури. Головним пріоритетом американської адміністрації Д. Трампа було проведення повної модернізації всього ядерного комплексу з одночасним нарощуванням його нестратегічного компонента. По факту це означає відмову від запровадженої Сполученими Штатами після закінчення «холодної війни» політики поступового зниження ролі ракетно-ядерних озброєнь і руху до «глобального нуля», що встановлено Статтею VI ДНЯЗ. Визначивши в названих документах як противників США дві пари держав – Іран і КНДР, КНР і Росію, адміністрація Д. Трампа в своїй ядерній стратегії синтезувала підходи попередників. Щодо першої пари розвивається лінія адміністрації Дж. Буша-мол., в основі якої – нанесення попереджувальних контрсилкових ударів. При цьому ракетно-ядерне озброєння розглядається не як засіб стримування, а як реально перспектива застосування військово-силового інструменту політики, що використовується для нанесення противнику ураження (defeat) і подальшої зміни режиму. Матеріальним забезпеченням даного курсу є перш за все ядерні заряди малої потужності – один з пріоритетів «Огляду» 2018 р. (Бужинский, 2018).

Водночас ракетно-ядерна політика президента Дж. Байдена очевидно повинна внести окремі корективи у стратегію використання ракетно-ядерних програм у зовнішньополітичний курс адміністрації США, що матиме свою трансформацію в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році.

Висновки. Отже, формування та розвиток ракетно-ядерних програм у політиці США має ключове значення для осмислення феномену ракетно-ядерної політики загалом, з урахуванням того, що дана держава стала фундатором і головним суб'єктом цієї політики. Динаміка розвитку ракетно-ядерних програм США проходила під впливом безпекових чинників у процесі загострення міжнародних відносин із державами, що мають ядерний потенціал, а також в умовах посилення боротьби з міжнародним тероризмом. На даному етапі, у порівнянні з початковим періодом, критерій стримування є основоположним у ракетно-ядерній політичній доктрині США, що зумовлено глобальною переорієнтацією американської воєнної доктрини.

Myronenko V. The genesis of the US nuclear weapons programs

The article examines the main stages in the development of nuclear missile programs of the United States of America from the moment of their development to the modern period. In the course of the research, general scientific research methods were used, as well as logical methods and empirical methods. In particular, historical methods of scientific knowledge, comparative methods, methods of deduction and induction were used, historical reconstruction and analytical interpretation of the development of US nuclear missile programs were carried out. The main factors that influenced the features of various stages of the formation and development of nuclear missile programs in different periods of the Republican and Democratic rule are presented. The main characteristics of the stages of development of nuclear missile programs in North American military doctrines are shown during the periods of domination of various political ideologies. Particular attention is focused on the periods of the presidency of the presidents of the Democratic and Republican parties, the differences in the development of these programs. The article substantiates that the development of American nuclear missile programs is a complex and important scientific problem, given the presence in the United States of the status of the most powerful state in world politics. It has been substantiated that this factor is one of the main reasons for its influence in world political processes in the conditions of post-bipolar development of international relations. It has been proved that the dynamics of the development of US nuclear missile programs was influenced by security factors that were formed in the process of aggravating international relations with states with nuclear potential, trying to influence world politics, as well as in the context of strengthening the fight against international terrorism. It is shown that at the present stage, in comparison with the initial period, the deterrence criterion is fundamental in the US nuclear missile political doctrine, due to the fundamental transformation of the American military doctrine.

Key words: nuclear missile program, international security, international politics, «cold war», national security.

Література:

1. The Oxford English Dictionary. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/coerce>
2. Фененко А.В. Эволюция теории ядерного сдерживания в США в годы холодной войны. *Вестник СПбГУ. Международные отношения*. 2020. Т. 13. Вып. 1. С. 111–135.
3. Щекин А.С. Формирование национальных систем ядерного сдерживания СССР и США в 1940-50-е годы. *Вопросы студенческой науки*. Вып. № 3 (55). 2021. С. 218–229.
4. Буденный А.А. НАТО и военно-политическая независимость Западной Европы. *США и Канада: экономика, политика и культура, издательство «Наука»*. 2018. № 4. С. 98–105.
5. Колов С. Родной брат «Суперкрепости». В-50 и его модификации. *Крылья Родины*. 1999. № 8, 9.
6. Батюк В.И. Начало советско-американской ядерной гонки (1945-1949 годы). *Новая и новейшая история*. 2016. № 6. С. 66–77.
7. Lonnguest J., Winkler D. To Defend and Deter: the Legacy of the United States Cold War Missile Program. Rock Island (Ill.). Defense Publishing Services. 1996. 608 p.
8. Haynes J., Klehr H. Venona. Decoding Soviet Espionage in America. New Haven. 1999. 496 p.
9. National Security Act of 1947. URL: <http://www.nationalmuseum.af.mil/factsheets/factsheet.asp?id=1845>
10. Putnam R.D. Diplomacy and domestic politics: the logic of two-level games. *International Organization* 42, 3, Summer 1988. P. 427–460.
11. Рожановская Н.К. Ядерная политика США и СССР в 1945-1954 гг. *Вестник Томского государственного университета*. 2010. № 333. С. 78–81.
12. Веселов В.А. Ядерный фактор в мировой политике: структура и содержание. *Вестник Московского университета*. Серия 25: Международные отношения и мировая политика. 2010. № 1. С. 68–90.
13. Бужинский Е.П., Веселов В.А. Ядерная политика США в XXI веке: преемственность и различия в подходах администраций Дж. Буша-мл., Б. Обамы и Д. Трампа. *Вестник Московского университета*. Серия 25. *Международные отношения и мировая политика*. 2018. Т. 10. № 3. С. 3–47.
14. Заява директора Держдепартаменту США з питань політичного планування Дж. Саллівана на прес-конференції в Білому домі. 2013. 15 січня URL: http://www.novostimira.com.ua/news_40444.html
15. Николаев С. США грозят странам-изгоям ударом возмездия. *Утро.ru*. 2010. URL: <http://www.utro.ru/articles/2010/04/06/885946.shtml>
16. Соболев А.А. Стратегічні наступальні озброєння: чинник стримування чи геополітичного впливу? *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 4. С. 165–175.

17. Веселов В.А. Противоспутниковое оружие и стратегическая стабильность. М.: Ленанд. 2018. 104 с.
18. Васильев С.В., Кузнецов А.А. Роль глобальной противоракетной обороны в геополитике США: эволюция построения и логика развертывания. *Геополитика и безопасность*. 2017. № 1. С. 48–57.
19. Nuclear Posture Review Report. *Department of Defense*. 2010. April 6. P. 1–49.

References:

1. The Oxford English Dictionary. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/coerce> [in English].
2. Fenenko A.V. (2020) Jevoljucija teorii jadernogo sderzhivaniya v SShA v gody holodnoj vojny [The evolution of the theory of nuclear deterrence in the United States during the Cold War]. *Vestnik SPbGU. Mezhdunarodnye otnosheniya*. T. 13. Vyp. 1. S. 111–135. [in Russian].
3. Shhekin A.S. (2021) Formirovanie nacional'nyh sistem jadernogo sderzhivaniya SSSR i SShA v 1940-50-e gody [Formation of national systems of nuclear deterrence of the USSR and the USA in the 1940-50s]. *Voprosy studencheskoj nauki*. Vyp. № 3 (55). S. 218–229. [in Russian].
4. Budennyj A.A. (2018) NATO i voenno-politicheskaja nezavisimost' Zapadnoj Evropy [NATO and military-political independence of Western Europe]. *SShA i Kanada: jekonomika, politika i kul'tura, izdatel'stvo «Nauka»*. № 4. S. 98–105. [in Russian].
5. Kolov S. (1999) Rodnoj brat «Superkreposti». V-50 i ego modifikacii [Sibling of Super Fortress. B-50 and its modifications]. *Kryl'ja Rodiny*. № 8, 9. [in Russian].
6. Batjuk V.I. (2016) Nachalo sovetsko-amerikanskoj jadernoj gonki (1945-1949 gody) [Beginning of the Soviet-American nuclear race (1945-1949)]. *Novaja i novejsaja istorija*. № 6. S. 66–77. [in Russian].
7. Lonnquest J., Winkler D. (1996) To Defend and Deter: the Legacy of the United States Cold War Missile Program. Rock Island (Ill.). Defense Publishing Services. 608 p. [in English].
8. Haynes J., Klehr H. (1999) Venona. Decoding Soviet Espionage in America. New Haven. 496 p. [in English].
9. National Security Act of 1947. URL: <http://www.nationalmuseum.af.mil/factsheets/factsheet.asp?id=1845> [in English].
10. Putnam R.D. (1988) Diplomacy and domestic politics: the logic of two-level games. *International Organization*. 42. 3. P. 427–460. [in English].
11. Rozhanovskaja N.K. (2010) Jadernaja politika SShA i SSSR v 1945-1954 gg [Nuclear policy of the USA and the USSR in 1945-1954]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*. № 333. S. 78–81. [in Russian].
12. Veselov V.A. (2010) Jadernyj faktor v mirovoj politike: struktura i sodержanie [The Nuclear Factor in World Politics: Structure and Content]. *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Serija 25: Mezhdunarodnye otnosheniya i mirovaja politika. № 1. S. 68–90. [in Russian].
13. Buzhinskij E.P., Veselov V.A. (2018) Jadernaja politika SShA v XXI veke: preemstvennost' i razlichija v podhodah administracij Dzh. Busha-ml., B. Obamy i D. Trampa [US Nuclear Policy in the 21st Century: Continuity and Differences in the Approaches of the George W. Bush Jr., B. Obama, and D. Trump Administrations]. *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Serija 25. Mezhdunarodnye otnosheniya i mirovaja politika. T. 10. № 3. S. 3–47. [in Russian].
14. Zaiava dyrektora Derzhdepartamentu SShA z pytan politychnoho planuvannia Dzh. Sallivana na pres-konferentsii v Bilomu domi. 2013. 15 sichnia [Statement by the director of the US State Department for political planning, J. Sullivan, at a press conference in the White House. 2013. January 15]. URL: http://www.novostimira.com.ua/news_40444.html [in Ukrainian].
15. Nikolaev S. (2010) SShA grozjat stranam-izgojam udarom vozmezdija [The US is threatening rogue states with retaliation]. *Utro.ru*. URL: <http://www.utro.ru/articles/2010/04/06/885946.shtml> [in Russian].
16. Soboliev A.A. (2013) Stratehichni nastupalni ozbroiennia: chynnyk strymuvannia chy heopolitychnoho vplyvu? [Strategic offensive weapons: a factor of deterrence or geopolitical influence?] *Stratehichni priorityty*. № 4. S. 165–175. [in Ukrainian].
17. Veselov V.A. (2018) Protivosputnikovoe oruzhie i strategicheskaja stabil'nost' [Anti-satellite weapons and strategic stability]. М.: Ленанд. 104 с. [in Russian].
18. Vasil'ev S.V., Kuznecov A.A. (2017) Rol' global'noj protivoraketnoj oborony v geopolitike SShA: jevoljucija postroenija i logika razvertyvaniya [The Role of Global Missile Defense in US Geopolitics: The Evolution of Construction and the Logic of Deployment]. *Геополитика и безопасность*. № 1. С. 48–57. [in Russian].
19. Nuclear Posture Review Report. *Department of Defense*. (2010) April 6. P. 1–49. [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.12.2022

Стаття рекомендована до друку 09.12.2022